

Павло Стороженко

ТВОРЧІ СУХАРІ ПРОВІНЦІЙНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ: НИЗЬКІ ЗАРОБІТКИ, ВЛАДНИЙ НАГЛЯД, ВІДТІК ЗДІБНИХ КАДРІВ

Мені давно хотілося висловитися на цю тему. Можна навіть сказати – вигоритися. Бо накопичилося багато спостережень, минулі обставини не тьмяніють, а навіть стають чіткішими й різкішими, “подразнені”, як катализатором, сучасними подіями.

Я не люблю монологів, цього “Я”-вигорення на задану чи навіть наболілу тему. Монолог і монотонність – однокореневі слова. Я завжди непокоївся, що хтось, читаючи, раптом занудьгує десь на середині мого “Я”-пасажу. Діалог чи полілог видаються мені більш плідними – як для автора, й привабливими – як для читача. У них є відчутний ритмічний зв’язок із п’єсою, з художнім твором, а отже – вони перспективніші з погляду ненав’язливого, всебічного окреслення характерів. Якщо, звичайно, автор (журналіст) не бреше, а вибудовує жанрову конструкцію на основі об’єктивного матеріалу. А коли врахувати, що очікуваний монолог я мав наповнювати спогадами, то попри все бажання висловитися мене охоплювала, так би мовити, жанрова нехоть. Бо спогадів я теж не люблю. Від них віє старістю і Я не люблю монологів, цього “Я”-вигорення на задану чи навіть наболілу тему. Монолог і монотонність – однокореневі слова. Я завжди непокоївся, що хтось, читаючи, раптом занудьгує десь на середині мого “Я”-пасажу.

Але, прочитавши в “Полтавському віснику” матеріал “Про царську цензуру, радянський “Облліт” і сучасну свободу слова по-полтавськи...” (№ 47 від 19 листопада 2010 року), я побачив перед собою співрозмовника, старшого колегу, який, поміж іншим, працював і завідувачем полтавського “Облліту”. Його спогади і враження, цікаві й пізнавальні (для мене – також), спонукали пристати до розмо-

ви, виступити “другим номером”: “А можна, і я скажу?..” Врешті, я писатиму не монолог, – бесідуватиму з колегою, відштовхуватимуся від його думок і спогадів, “активізуючи” свої...

Театр абсурду? Ні, просто цензура

Ах, Іване Микитовичу, хіба тільки на Вашу долю не бракувало абсурду?! Пригадую третій поверх видавництва “Полтава”, я – черговий редактор “Комсомольця Полтавщини”. Тоді під час випуску кожного номера в друкарні чергував журналіст – черговий редактор. Того разу це було з виробничого погляду цілком доречно – якраз виходила “Вишнева ковінка” (сторінка сатири та гумору), яку я готував. Кому ж наглядати за її народженням?! Я займався рутинною вичиткою газетних сторінок, коли повідомили, що мене просить зайти цензор. Поки йшов, запитував себе: “З якого дива? В номері не було нічого, пов’язаного з військом, якимись таємницями, навіть міського чи колгоспного масштабу...”.

До речі, цензори, тобто представники “Облліту”, теж чергували в друкарні, ретельно перевіряючи всю друковану продукцію, зокрема газети – безпосередньо перед їхньою ротацією. Кабінет, у якому несли службу ці працівники, був далі по коридору.

Цензор лагідно всміхнувся й тицьнув пальцем у сторінку: “А оцю фразу, Павле Сергійовичу, треба прибрати!” Він тикнув в афоризм, який відкривав сатиричну добірку: “В переломні періоди найкраще почувуються безхребетні!” Афоризм був набраний крупним шрифтом і слугував ніби заспівом до всієї сторінки.

Моя фізіономія, мабуть, віддзеркалила таке бурхливе нерозуміння, що цензор став ще лагіднішим: “Хто автор? Ви? Ну, тоді переробіть якось... Не треба так грубо, в лоб...”.

Тут варто, мабуть, трішки описати історичний контекст цього епізоду. У Радянському Союзі (це була середина 80-х років минулого століття) якраз розгорнулася пропагандистська кампанія, яка оголошувала, що настав переломний період, і тепер ми почнемо розвиватися ще швидше. Звісно, ми й до цього розвивалися, але після відповідної постанови ЦК КПРС...

Я трохи отетерів. Ну, як переробиш фразу, де весь сенс зводиться до двох слів?! Від солі, парадоксу нічого не залишиться.

Звичайно, афоризм я зняв, і випуск “Вишневої ковінки” з’явився на світ без гасла – провідної фрази, яка була б камертоном для всієї добірки гумору й сатири...

Утім, не все за радянських часів зводилося до заборон чи вилучень. Маю на увазі “неприємні” для комуністичної партії тексти. Могли “вилучити” й автора. Ми це добре знали. Нам були відомі десятки, а то й сотні трагічних прикладів. До речі, Іване Микитовичу, Ви згадуєте лікарів. Вони й тоді могли постояти за себе. За наполяганням Міністерства охорони здоров’я з бібліотек і продажу була вилучена сатирична повість фейлетоніста-перчанина Олега Черногуза. За нібито злісний наклеп на людей у білих халатах, радянських лікарів. Ішлося в ній про, на жаль, досить типові в цьому професійному середовищі зловживання, від яких воно, за моїми спостереженнями, не тільки не позбавилися, а й останнім часом навіть їх примножило.

Упертий інженер К.

Певний сигнал свого часу одержав і я. Дирекція тресту “Криворіжрудбуд” (місто Комсомольськ) наприкінці 1980-х років невмотивовано (тобто з порушенням трудового законодавства і чинних правових норм) звільнила з роботи інженера К. Власне, спочатку йшлося не про звільнення, а про так зване “заміщення”. Але інженер К. виявився незговірливим “праволюбцем”, педантом, який вимагав, щоб із ним чинили згідно з законом, а не як начальству заманеться. Мало того, цей К. був юридично освіченою людиною, закінчив Московський заочний юридичний інститут (був тоді такий, нині – не знаю). Будучи впевненим, що правда й закон на його боці, К. не “втерся і пішов”, а почав боротися за відновлення своїх прав. Писав скарги в правоохоронні органи, до редакцій республіканських видань. Журнал “Перець” доручив мені з’ясувати, в чому справа. Коли я приїхав у Комсомольськ, ситуація нагадала мені за-

головок відомого твору Александра Солжениціна “Бодался теленок с дубом”. Справа ускладнювалася ще й тим, що скаржник перебував у небезпечній ілюзії, що та людина, на чиєму боці правда, закон і наполегливість, обов’язково перемаже. До цієї ілюзії пристав і я: аякже, преса – велика сила, вона примножить ці добрі передумови! Справедливість перемаже!

Я опублікував фейлетон у “Перці”. Побачивши, що це не викликало жодних зрушень, повторив критичний виступ у “Робітничій газеті”. Знову – нуль на масу... Практично вичерпавши в цьому життєвому епізоді свої журналістські можливості, я зайнявся іншими справами, власне – теж скаргами громадян. Бо розгляд листів і скарг був основним “наповнювачем” робочого часу журналістів. Радянські люди дуже часто шукали справедливості у редакціях газет і журналів, і ми, журналісти, пишалися тим, коли вряди-годи могли комусь допомогти.

...Інженера К. я зустрів випадково – проїжджав транзитним автобусом Комсомольськ і зіткнувся з ним на платформі. К. був змарнілий і знервований. Без ввічливих прелюдій він дорікнув: “Що ж Ви мені не допомогли? Ви ж розбиралися. Все очевидно: ось що говорить закон, ось їхні накази... Є навіть припис прокурора! І я нічого не можу добитись! Хіба можна жити в цій країні?! У ній плюють на закони, які самі ж пишуть!”...

Його дорікання мене трішки образило: “Я зробив, що міг, свій журналістський обов’язок виконав. Публікації Ви бачили. А от чому Ваш трест такий незрушимий — не розумію. (Як правило, виступи “Перця”, на той час надзвичайно популярного сатиричного журналу, були дуже дієвими. Та в цьому випадку гігантський загальноукраїнський трест, мабуть, мав змогу залишити поза увагою скарги рядового інженера і “ламентатії” фейлетоніста. Різні вагові категорії? Чи незламна гординя трестівського начальства? Мабуть, і одне, й друге.)

Інженер К. сумно проказав:

– Буду добиватися виїзду з цієї країни. Тут закони людину не захищають. Маю право.

Я промовчав. Бо він мав рацію. Підтверджену його зіпсованим життям, витраченим на марудну, безплідну тяжбу.

Вільний етюд на тему:

“Чому треба розмножувати педантів?”

І тут я хотів би сказати кілька слів про цей психологічний тип – педантів. З буденного по-

гляду, він дуже не гнучкий, “прив’язаний” до правил, приписів, інструкцій і принципів. Друковане слово, введене в ранг закону, для нього ніби зливається з реальною необхідністю. Він дуже важко “порушує”. Усе його педантське єство кричить і забороняє переступити припис. І не тому, що це може бути небезпечним, а тому, що так записано в правилі. Він з розумінням і навіть охоче сприймає різні регулятивні табу. Вони визначають його поведінку і полегшують прийняття рішень. Якщо на червоне світло світлофора побіг гурт людей (машини далеко), а один залишився чекати на зелений сигнал, то це педант. А побігли хитрі, підприємливі, розумні, дурні, тобто всі, хто вважає своє ситуативне рішення важливішим і розумнішим за правило.

За радянської доби педанти не могли зрікатися батьків навіть з міркувань безпеки й збереження життя. Бо цим вони порушили б “Божі правила”. Вони навіть не міняли вождів, у чій гасла якимось увірували. Бо це було б зрадою, а зрада – “негарно”. За визначенням, за людськими нормами.

Думаю, що за тоталітарних режимів найбільше страждають педанти. Як психологічний тип, що майже не здатний пристосовуватися до мінливих обставин: коли закони і правила підмінює воля однієї людини – диктатора.

Ви чули коли-небудь вислів “російський педантизм”? Або: “працював з українським педантизмом”? Ні? Бо ми надто довго жили в тоталітарно організованому суспільстві. А воно не терпить свого психологічного антипода – педанта. Воно його, можна сказати, підсвідомо винищує.

А от вираз “німецький педантизм” став фразеологізмом. Німець-педант – не дивина, а основний психологічний тип. Він множив навколо себе похідні усталені вирази: “німецька точність”, “німецька якість”... А наша новітня історія виробила вертлявий психологічний тип, готовий пристосовуватися до будь-якої гри без правил.

Мені здається, поки у величезному народному організмі не накопичиться критична маса людей із певними психологічними якостями, нам важко сподіватися на якийсь поступ. Так, я маю на увазі педантів. Власне, це гумус людської породи. Тільки на них може базуватися більш ускладнена цивілізаційна конструкція, де всі елементи мають бути припасованими один до одного з достатньою точністю.

Виїзд як вихід

Але повернімося до інженера К., точніше, до мене. Приблизно через місяць мене викликали в обком партії і завідувач провідного відділу жорстко запитав:

– Чому Ви допомагаєте К.?

– Ви маєте на увазі фейлетон? За дорученням редакції я перевіряв його скаргу.

– Ну то й що?

– Інженера звільнили з порушенням трудового законодавства й чинних норм. Він має рацію.

– Ви давно знаєте, що К. хоче покинути Радянський Союз?

Я внутрішньо “занудьгував”: цього тільки бракувало! Можуть “пришити діло...”. Проте відреагував швидко й достатньо рішуче:

– Ні, я нічого про це не знав!

Завідувач втупився в стіл, помовчав. Підвів очі.

– Добре, ідіть. Вам треба краще розбиратися в людях.

Колишній заввідділом давно помер. Але до цього часу я вдячний йому за те, що він не став допитуватися, розкачувати мене на млинець, аби вислужитися перед тими, хто доручив йому “промацати” мене. Вдячний, що він не принижував ні себе, ні мене партійно-вірнопідданськими вигадками, а відпустив з миром. Хоч міг би на цьому епізоді вибудувати сценарій, який завершився б для мене щонайменше заборонаю на професію. Що він доповів “по інстанції”, мені не відомо...

Щоб ця історія була зрозуміліша для людей молодшого покоління, варто згадати, що в 70–80-х роках минулого століття виїхати з Радянського Союзу було непросто. Будь-які спроби трактувалися як зрада Батьківщини. Декого з людей, надто відомих, зі світовою славою, могли вислати. Як, приміром, Александра Солженіцина. Супроводжуючи висилку “невдячного” всебічною компрометацією й ідеологічним шельмуванням. Правда, більше шансів мали радянські громадяни єврейської національності. Єврейська діаспора була добре організована, солідарна й фінансово потужна. Вона зуміла домовитися з радянським керівництвом (за посередництвом західних лідерів), і радянським євреям була надана можливість виїжджати в “землю обітовану”. І тут влада зіткнулася з несподіваним проявом радянського інтернаціоналізму: євреї не тільки виїжджали самі, а й прихоплювали як членів родин слов’ян та представників інших народів.

Найпевніше, що інженер К. не виїхав. Це була вже немолода людина. Його прізвище

закінчувалося на банальне -енко. Українці, завжди розрізнені, недружні, догідливі до влади, так і не спромоглися створити в межах колишнього Радянського Союзу якоїсь легальної солідарної організації, котра захищала б права громадян за національною ознакою. Українська діаспора була щедрою на декларації, але не на конструктивні напрацювання й рішучі вчинки. Хоч була досить чисельною й могла б змусити зважати на себе.

І, повертаючись пам'яттю до цього скаржника, інженера К., педанта й “праволюбця”, я всією душею сподіваюся, що він не заторохтів за Уральський хребет, а закінчив життя якщо й не в благополуччі, то хоча б тут, на Батьківщині.

Міняється ландшафт, міняється професія

А взагалі-то я хотів би звернути Вашу увагу, Іване Микитовичу, наскільки змінився газетний ландшафт. Не стало колись найтиражнішої обласної газети “Комсомолец Полтавщини” (у зв'язку з настанням демократії вона змінила назву на “Молода громада”. Але це не допомогло. Мабуть, треба було міняти ще щось). Відкланялася швидко створена на потребу облдержадміністрації “Полтавщина”. Хоч її наклад казенні люди надували, як циган кобилу перед продажем. І в цих випадках, і в не згаданих прикметним є те, що видання сходили на пси, коли ними надто ревно бралось керувати начальство. Усвідомлюючи свою цілковиту залежність від ОДА, “Полтавщина” сумлінно друкувала всі рішення і розпорядження, несла в маси кожне “апчхи!” голови. На живі контакти з читачами не лишалося ні часу, ні натхнення. І – незважаючи на щедрі дотації, на прихильність облдержадміністрації – газета зів'яла, закрилась. Її майже перестали передплачувати.

“Молоду громаду” спробували реанімувати, вручивши її кермо двом молодим людям, висмикнутим із якогось райцентру. Газетної справи вони не знали, натомість були “менеджерами”. Принаймні так відрекомендував їх чиновник ОДА – начальник управління в справах сім'ї та молоді, яке курувало обласне молодіжне видання. Юні “менеджери” прикінчили “Молоду громаду” в рекордно короткий строк. Це було схоже на постріл милосердя.

Цікаво, що начальник управління під час занепаду молодіжної газети консультувався з досвідченими журналістами інших видань:

що ж його робити, як оживити газету і т. ін. Але, здається, це були різнобічні процеси: консультації тривали в одному напрямку, а “менеджери” діяли в протилежному. Найприкріше, з гуманітарного погляду, було те, що після ліквідації редакції зникла (“загубилася”) бухгалтерська звітність, документація останніх років. Це створило неабиякі труднощі для працівників, які мали виходити на пенсію... Мабуть, через це слово “менеджер” насторожує мене досі.

Мені здається, наші вищі адміністратори володіють різновидом мідасового дару – до якої б творчої справи вони не доторкнулися, вона зразу формалізується, завмирає. Це я натякаю на давньогрецький міф про фрігійського царя Мідаса, який випросив у бога Діоніса дар: щоб усе, до чого він доторкуватиметься, перетворювалося на золото.

Безумовно, першопричиною цього явища є не якийсь навмисний намір, підступний умисел, а байдужість до самої суті живого газетярського ремесла.

По-справжньому заангажованими, пристрасними наші регіональні політики (власне, керівники) стають тільки тоді, коли розуміють, що газету можна використати. У своїх цілях. Особливо в передвиборний період. Тоді видання, засновником якого є орган місцевої влади, возносить чинного керівника й паплюжить кандидатів. Це далеко від так натякаю на давньогрецький міф про фрігійського царя Мідаса, який випросив у бога Діоніса дар: щоб усе, до чого він доторкуватиметься, перетворювалося на золото.

Безумовно, першопричиною цього явища є не якийсь навмисний намір, підступний умисел, а байдужість до самої суті живого газетярського ремесла.

По-справжньому заангажованими, пристрасними наші регіональні політики (власне, керівники) стають тільки тоді, коли розуміють, що газету можна використати. У своїх цілях. Особливо в передвиборний період. Тоді видання, засновником якого є орган місцевої влади, возносить чинного керівника й паплюжить кандидатів. Це далеко від так званого “об'єктивного висвітлення”, що помітно читачам, та воно й не приховується.

Але гірше за все, що до цього звикли. Самі журналісти. І коли на виборах раптом перемагає конкурент, то їм хоч у Сірка очі позичай.

Утім, колишній претендент, а нині вже “чинний”, швидко розуміє, що вигідніше використати старий орган, замість його ліквідувати чи зводити порухунки з особливо старан-

ними в злому слові журналістами. І “орган” із винятковою швидкістю міняє свою політичну орієнтацію й думку щодо політичних діячів. Як казав свого часу Лев Толстой, “газетная деятельность напоминает проституцию”.

Я в жодному разі не хочу принизити колег, журналістів. Вони, так би мовити, жертви адмінресурсних обставин, від яких і з яких у провінції нікуди не вистрибнеш. Ну, куди втечеш, якщо видання в місті можна перелічити на пальцях однієї руки, і кожен знає один одного як облупленого!? Бажати від журналістів “об’єктивного висвітлення” (до речі, згідно з чинними законами, які зайве цитувати) було б недолугим ідеалізмом.

Епоха патологічних

Бо нами правлять (керують) переважно патологічні. Я маю на увазі управлінців, чиєю визначальною мотивацією в житті є владолюбство й грошолюбство. Це, мабуть, їхній час. Вони першими отямилися після тотального ідеологічного пресингу й першими зрозуміли привабливість (для мас) солодкої брехні й безкарність публічного лицемірства. Власне, цей психологічний тип створив у країні задушливу атмосферу безвір’я та безвиході.

Я майже не зустрічав на виборних управлінських посадах компетентних. Маю на увазі людей, які ставили б за мету добре організовану й розумно виконану справу. Для яких саме справа була б основною мотивацією.

Якість нашого економічного й політичного життя, на жаль, досі визначають патологічні. Безумовно, в них є дипломи, звання, відзнаки. Вони – “академіки” і “професори”. Вони “косять” під компетентних. Бо так престижно. Але це на справу не впливає. Бо немає головної мотивації.

Після їхнього правління залишаються розорені галузі, продані за безцінь підприємства, зруйновані культурні пам’ятки. Цей процес – розорення й розкрадання – супроводжується якимось варварським величанням: на бігбордах їхні фізіономії, в газетах – їхні розважання про те, як вони поліпшують, розвивають і підтримують... Звичайно, самі вони не пишуть. По-перше, в переважній більшості нездатні, по-друге, заважає, блокує мозок патологія (див. вище).

За них пишуть залежні журналісти (до речі, інколи охоче, улещені наближеністю до керівного тіла) і підлеглі “пишраби”. У кожній установі ще за радянських часів виділялася стихійно чи призначалася начальством людина, яка вміє (чи повинна за посадою)

писати доповіді, довідки, ділові листи, прес-релізи тощо. Уміння грамотно висловити те, чого потребує твоя установа, стало, на жаль, серед “одипломлених” громадян явищем досить рідкісним. Епістолярний жанр деградував останнім часом до обсягів і смислового насичення SMS-ок.

За часів президентства Леоніда Кучми я любив слухати його доповіді. З різних нагод. І переконував знайомих та колег: “Не все у нас так погано! Правлінню хапуг і бандюків обов’язково прийде кінець! У нас же є розумні люди. Ви читали (чи слухали) доповідь Леоніда Даниловича? Яка аналітика, яка глибина думки! Хтось же це осмислював, писав!”

Але епоха компетентних чомусь не настає. Мабуть, тому, що до влади їх просто не допускають. Часто компрометують ще на підходах. Узагалі-то патологічні в боротьбі за владу більш нахрапісті, стійкіші, неперемірливіші, бо вони психічно витриваліші. Вони не розмінюються на самовдосконалення, самоаналіз, засвоєння якихось нових знань... У наших умовах для досягнення влади досить бути багатим і хитрим. Тому у вищому ешелоні й так мало елітно освічених людей, які б володіли іноземними мовами, були обізнаними у філософії, історії, мистецтві...

Якість наших середньо- й високопосадовців стає очевиднішою на чужому тлі. Приміром, коли до нас приїжджають офіційні делегації з німецьких міст-партнерів. Упадає в око, зокрема, й різниця в манерах. Або коли “наші” виїжджають із дружньою чи офіційною місією за кордон. Там вони часто “розвантажуються” за допомогою пиятики. У цьому плані показовий випадок, коли років 10–12 тому “на іноземному ґрунті” потужно “забухав” сам глава делегації. Він так і повернувся додому – з похмілля.

Загалом наш високопосадовець інтуїтивно відчуває різницю між собою та закордонним колегою. І що вона не на його користь. Років 15 тому я переклав для міської газети з німецького регіонального видання короткий життєпис саме померлого тоді обербургомістра. Він багато зробив для започаткування партнерських зв’язків із Полтавою. Це був доречний, як на мій погляд, знак увічливості, поваги й доброї пам’яті. Обербургомістр не раз приїжджав до нас, розробляв конкретні форми партнерства – на реальній, дієвій основі, не вдовольняючись, як це у нас часто буває, деклараціями та врочистими “бла-бла-бла”. Наступного дня пролунав телефонний дзвінок. Високий чиновник, другий за ран-

гом, той, що безпосередньо опікувався міською газетою, роздратовано запитав, навіщо я це зробив? Надрукував статтю про його німецького колегу?! Я заходився пояснювати й виправдовуватися, не розуміючи справжньої причини невдоволення. “Осяяло” пізніше, як поклав слухавку. Напевне, наш посадовець приревнував.

У статті, точніше, в розширеному некролозі, йшлося про ґрунтовну освіту померлого, згадувалися проекти, які той розробляв, працюючи на різних посадах... Розповідалося діловито, конкретно, разюче відрізняючись від наших розпливчатих описів: “боровся”, “відстоював”, “не шкодував особистого часу”. Некролог відбивав інший життєвий і діловий стиль. І, природно, зовсім інший добір керівних кадрів.

Бач, посадовець моментально зметиковав, що, читаючи такі матеріали, електорат (якесь округле знеособлене слово) буде вимагати від своїх “виборних” подібної підготовки та праці.

Пригадується досить показовий епізод із нашого громадського життя. ...Самостійність щойно ухвалили. Був якийсь захід. Проводили його в краєзнавчому музеї. Вступну промову “тримав” чиновник з ОДА. “Тримав” довго й нудно. Я випадково опинився поруч із двома іноземцями. Говорили англійською. Коли промова наблизилася до, так би мовити, стадії офіційного пафосу, іноземці перезирнулися. “Зараз буде говорити про успіхи й досягнення”, – зауважив один.

Тоді, після проголошення Незалежності, Україна переживала наплив іноземців. Їхали з різних причин: із цікавості до нової держави, з ностальгічних поривань – нащадки емігрантів, ділові люди шукали нові ринки та місця докладання капіталу...

Нині, здається, стали їздити менше. З одного боку, мабуть, достатньо вивчили об’єкт, а з другого – навіщо? Об’єкт майже не змінюється. Маю на увазі стильові особливості управління й громадського життя, зокрема на регіональному рівні.

Дари богів

Мене завжди вражала схильність наших можновладців до хвастощів, величання. Починаючи від розміщення своїх зображень на бігбордах (навіть не перед виборами, а й у “спокійний сезон”) і закінчуючи щедрими подарунками. Придбаними державним або чужим коштом, але широко розславленими, нібито за їхні кривні. Наші посадовці “дарують” тролейбуси й автобуси, автомобілі швидкої

допомоги й пожежної служби, медичне обладнання й комп’ютерні класи. Пригадується, як колишні голова ОДА Т. і міський голова К. “вскладчину” подарували багатодітній родині, яка мешкала в приміському селі, дійну корову. Нібито від себе. А чому не сказати, що корову вони взяли у фермерському господарстві? Там не відмовили – ціль-то блага. А вони – передали. Для власного піару.

Узагалі-то в цих даруваннях головний сенс полягає не в корисності дару для тієї чи тієї справи, а у враженні, яке справить на підлеглий народ “добрий, щедрый начальник”. У цій узвичаєності я бачу логічне продовження відомих некрасівських рядків:

*Вот приедет барин,
Барин нас рассудит...*

І щось дасть. А своє чи не своє – про це й мови нема. Запитувати ж – якось нескромно, навіть опозиційно...

Зазвичай, на “акт дарування” мобілізується весь персонал, працівники установи, підприємства чи організації, запрошуються журналісти всіх ЗМК. Одне слово, влаштовується максимальна публічність. Щоб народ бачив і знав. Як йому поталанило з начальником. За подібних обставин з нагоди ювілею Полтавського політехнічного коледжу в присутності всього колективу – і студентів, і викладачів – колишній заступник голови міськвиконкому Г. на святковій сцені вручив керівникові навчального закладу чек на 10 тисяч гривень. На розвиток навчальної бази. Чек, правда, був не банківським, а символічним – мальований, на половину письмового столу. Щоб його було видно з останніх рядів зали і можна було прочитати – “10 000”. Природно було сподіватися, що за символічною дією відбудеться й банківська операція. Дарували ж від імені міського голови. На цьому кілька разів урочисто наголосив заступник.

Цілком випадково, через рік чи півтора, я довідався, що ніхто ніяких коштів на рахунок коледжу не переказував, і публічне доброчинство обмежилось урочистою сценою, чиновницьким “поговорили” та вдячними аплодисментами.

Згадані випадки трапилися років 10–12 тому, але я можу й далі низати схожі епізоди. Їх достатньо й на моїй пам’яті, і на пам’яті колег. Звичаї змінюються повільно. В управлінському середовищі – також. Журналісти ставляться до таких мізансцен досить спокійно, сказав би – із професійним цинізмом.

Та знову повертаюся до тези, що в багатьох урядників, і не тільки провінційних, ба-

жання справити враження, здаватися давно витіснило зі свідомості прагнення бути. Бути справжнім. За своєю сутністю. Як діяч і людина.

Однак у цьому казенному добродійстві є ще один бік – цивілізаційний, християнський. Наше начальство робити добро скромно, не вихваляючись, своїм коштом не звикло. На релігійні свята воно великим гуртом, із супроводом, суне до церкви (зазвичай Московського патріархату) і ревно хреститься “від лоба до пупія”. Та хоч би на краєчку вуха залишилася одна з християнських настанов! Приміром, стосовно добродійства: “...добро творить і позичайте, нічого не сподіваючись...” (Луки, 6:35). Або: “щоб милостиня твоя була потаємною...” (Матв., 6:3).

А втім, я не проповідник. На цю тему мені подобається епіграма полтавця В. Доміля:

*За доброти нас Бог не судить,
Блажен, в ком не угасла страсть,
Давать частіцу бідним людям
От целого, что смог украсть.*

Книжечка епіграм В. Доміля видана 1994 року, але, на жаль (вкладаю в це зітхання соціальний смисл), до цього часу не втратила своєї актуальності.

Є ще одна нагода “показатися” народу. Це різні свята, світські й релігійні. Тоді місцеві видання рясніють вітаннями від імені посадового люду. Зазвичай казенно-одноманітними. З фотографіями вітальників. Такими ж, як і тексти.

У цім стосунку мені сподобалося розв’язання вітальної проблеми на вході до підземного переходу на розі вулиць Фрунзе та Шевченка. Своєю уніфікованістю і “всепогодністю”. Там було просто написано: “Зі святом, дорогі полтавці! Миський голова...”. Яким? Про це мудро не згадувалося. Цей текст можна було “приточити” до будь-якого червоного дня в календарі. Минали дні, минали свята... Уже й голова, як посадова особа, “минув”. А текст на вході з боку “каланчі” все вітав...

У цих явищах, які я намагаюся стисло описати, мало здорового глузду, вони мають до управлінського мистецтва далеке відношення. Та ось такі “бантики” стають основним змістом управлінської діяльності, й це викликає тривогу. За духовний стан суспільства. Чи не “з’їхали” ми гуртом й остаточно?

Гібридне суспільство

На мій погляд, управлінська діяльність такої якості може тривати тільки в суспільному середовищі з напівфеодалними звичками. Де переважна більшість населення – задоволено

легковірна (бо впродовж століть у людей не було, власне, іншого інтелектуального вибору), а управлінська верства відновлювалася не за рахунок більш освічених, більш діловитих, більш компетентних, а переважно – рідних, колег по бізнесу тощо. Правда, до них варто додати й людей просто нахабних, авантюрих, так би мовити, “висуванців” молодого хижого капіталізму, які зразу “пропальпували” м’якість і довірливість постсоветської електоральної маси, а з другого боку – гнилість і деморалізованість управлінського прожилку.

Трапляється, що в перехідний період управлінська верства, успадкувавши не кращі риси попередньої формації, додає до них гірше, що може бути в прокламованому суспільстві майбутнього. Здається, у нас визрів якраз такий гібрид. З одного боку – схильність до самозвеличання управлінців, яка має свій генезис у регулярному вродистому “проносі” номенклатурних вождів Красною площею; а з другого – тотальне “дурилово” і розкрадання державного майна, притаманне т. зв. “молодим демократіям”.

Це гібридне суспільство накладає свій відбиток на провінційну пресу. Вона теж стала гібридною: від комунофеодалної формації преса успадкувала переляк культурної (бодай – делікатної) людини перед владою. А на виклик нового капіталістичного часу вона відповіла цілковитою продажністю, починаючи від реклами й закінчуючи замаскованою заангажованістю в справах тих чи тих VIP-ів.

Хочу зазначити, що мої нотатки в жодному випадку не претендують на якісь загальні висновки. Я тримаюся в межах власного досвіду – роботи провінційного журналіста, який хоч і співпрацював із загальноукраїнськими виданнями, але київського середовища майже не знає. Проте “підозрює”, що там тривають подібні процеси.

До чіткого визначення власних суспільно-виробничих координат спонукає сумнівний приклад наших політологів, які на підставі здогадів, чуток і натяків намагаються змалювати достовірну картину того, що діється в середовищі української верхівки.

Є ще один момент, який заважає мені претендувати на узагальнення. Це винятки. Винятки, які траплялися в нашому журналістському середовищі. Бо журналісти, мабуть, найгостріше відчувають розбіжність між словом і ділом, між прокламованою ідеєю й узвичаєною практикою, між професійною діяльністю згідно з відповідними законами та “батраченням” з огляду на “поняття”.

Я не згадуватиму про винятки – спорадичні бунти окремих журналістів, які хотіли б писати не те що правду – це надто гучне слово, яке можна трактувати досить суб'єктивно, але принаймні в межах, які визначають наші закони, котрі регулюють роботу державних і комунальних ЗМІ. Свого часу, працюючи головним редактором регіональної газети, я докладно ті закони вивчив. На мій погляд, – непогано написані! Але жити за законами ми не звикли. На них озираються тільки тоді, коли треба когось “притягти”, притиснути. Ця загальна суспільна звичка визначає характер журналістського процесу – характер виродження.

Провінційна журналістика: розвиток чи деградація?

У провінційній журналістиці, зокрема в друкованій, майже зникли творчі підходи, стильові пошуки. За радянських часів у вузьких ідеологічних межах все ж “творили, вигадували, пробували”. У редакціях газет, особливо обласних, постійно товклися позаштатні кореспонденти, які “тулилися” до своїх улюблених авторів. І це справді були автори, адже багато штатних журналістів практикували як поети, прозаїки. Обласна письменницька організація зазвичай поповнювалася вихідцями з редакцій.

Я далекий від думки, що в останні десятиліття різко поменшало талантів. Просто від новітнього часу війнуло жорстким прагматизмом. Багато кмітливих, із хорошою реакцією та достатньою освітою молодих людей залишають погано оплачувану провінційну журналістику, пристаючи на пропозиції різних прес-служб, партій, рекламних агенцій заради кращого заробітку. У галузі стартував негативний відбір. Безумовно, це та начальницький нагляд позначається на якості матеріалів, присвячених місцевим проблемам і подіям, тобто на якості місцевого продукту. Але ж читачам треба щось пропонувати! Цікаве, захопливе! Щоб вони передплачували, купували газету. І тоді звертаються до давнього, виправданого способу підвищення читабельності – до передруку. Наскільки він давній, можна довідатися із сатири Саші Чорного, написаної близько ста років тому:

*Живет перепечатками
Газета-инвалид
И только опечатками
Порой развеселит.*

*Не трогай полицмейстера,
Духовных и крестьян,
Чиновников, брандмейстера,
Торговцев и дворян.*

*Ах, жизнь полна суровости,
Заплачешь над судьбой:
Единственные новости –
Парад и мордобой!*

З того часу в ЗМІ відбувся неабиякий прогрес – кількість “кіз”, із яких можна “доїти” інформацію, незмірно зросла. Один Інтернет чого вартий! У його нетрях можна знайти що завгодно: від жовтої бульварщини до ідіотичних партійних розважань. Списування на будь-який смак. “Списані” провінційні газети (більше – дайджести) цікаво читати. Але вони – не про місцеві проблеми. Вони – взагалі: “о мировой скорби”. У провінційній газеті майже немає регіональної політології, “здох” як жанр фейлетон (цей жанр вимагає від автора не тільки певної стилістичної вправності, а й громадянської сміливості, твердості). У редакціях (окрім, хіба що, обласних газет) майже зникла спеціалізація журналістів за проблематикою. Через це кореспонденції часто поверхові, відчувається некомпетентність працівника. Журналісти, навіть не новачки, плутають назви організацій, установ, фірм... Вочевидь, стара школа сумлінності й уважного ставлення до слова і факту поступово руйнується.

Це особливо позначається на грамотності провінційних газет: у них поширені всі можливі помилки. Але й Київ не є тут винятком, особливо ТБ. Так звані “рухливі рядки”, синхронні переклади ніби задумані, щоб скомпрометувати українську мову, продемонструвати її “недорікуватість”. Мимоволі сумнівається: що це – погана, нехлюйська робота чи українофобська провокація? Та я все ж оптиміст і схиляюся до першого.

Колись редакції нерідко зверталися до українських філологів з проханням дослідити мову місцевої газети (радіо, ТБ), указати на типові помилки. Щоб потім “підтягти” журналістів до філологічної норми. Робилося це по-діловому, на засіданнях творчих колективів. Тепер давня практика занедбана, а подібний процес мовленнєвого “знекультурення” виявляє себе і в літературній творчості. Письменники-початківці видають свої перші книжки, не подбавши про таку “проміжну інстанцію”, як редактор чи літе-

ратурний редактор. Обходяться без послуг своїх більш досвідчених колег, які б урятували видання принаймні від граматичних помилок, а часто – й від промовистих “ляпів”.

Щоб утримати читача, до “займи” передруків нерідко додають дизайнерські знахідки. Наразі комп’ютерна графіка надає тут безмежні можливості. Змінюється накреслення заголовка газети, між колонками напускається більше чи менше “повітря”, перейменовуються рубрики... Останнім часом редакції стали полегшувати собі життя, віддаючи більше газетної площі фотографіям і зводячи тексти до рівня підписів під знімками. Таким чином, газета все дужче нагадує друкований різновид телевізійного кліпу.

Я не маю нічого проти дизайнерських пошукувань, але попри все в друкованому виданні головними були й залишаються зміст і стиль. Тому найсолідніші газети світу – консервативні щодо зовнішнього оформлення. Деякі з них сотні років не змінюють графіку заголовків і цим забезпечують швидку впізнаваність серед читачів.

Об’єктивна картина коштує дорого

Та попри все, шановні Іване Микитовичу й колего Віталію Цебрю, мені здається, ставити знак рівності між цензурою в колишньому Радянському Союзі та нинішній Україні, зокрема в регіональній пресі, некоректно. По-перше, хоч би тому, що в СРСР вона була організована централізовано, тотально й охоплювала всі ЗМК – і центральні, і провінційні, і спеціалізовані. По-друге, на неї накладалася ще й ідеологічна цензура з боку КПРС.

Із розпадом імперії брила тотальної цензури розбилася на регіональні уламки (ну, куди відразу подінеш номенклатурну свідомість?!). По-друге, з’явилася велика кількість партій і партійок, які теж позасновували свої органи. По-третє, в політичну боротьбу вступили нові “патологічні” й відразу ж спорудили собі “трибунки”. Усі давно зрозуміли, що найкраще забивати баки електорату за допомогою ЗМК. І в цьому різноголоссі ні-ні – та й проскочить об’єктивна інформація, особливо, якщо вона не шкодить засновникові органу або стосується іншого регіону, походить із периферії тощо. Об’єктивну картину дійсності навколо можна отримати, читаючи кілька різних видань. Але для простої (“пересічної”) людини це просто дорого. Газети вже коштують не копійки.

Якось із “Полтавського вісника” я довідався про рукоприкладство, яке вчинив керівник

одного сільськогосподарського району до місцевої журналістки. Мені невідома його мотивація. Чому він це зробив? Від гарного харчування? Щоб довести свою правоту? Чи через номенклатурну дикість? Мабуть, це складний, так би мовити, комплексний випадок.

Я згадав його, бо він надто яскраво ілюструє приниженість і залежність провінційної журналістики. Бо комунальним ЗМК доводиться працювати, зважаючи не на закони, а постійно озираючись на керівну особу. І спробуй не озирнись, адже головного редактора місцевої газети затверджує сесія місцевої ради, де переважна більшість депутатів – із партії голови. Нескладна логіка підказує, що газета за таких обставин більш “схильна” обслуговувати правлячу групу, а не інформувати територіальну громаду. Тож і місцевий інформаційний продукт майже автоматично трансформується в парадний портрет чинного правління.

Хоч... Цілковита “розпластаність”, себто слухняність, зовсім не врятує редактора від втрати робочого місця. До слова, колись одна з найбільш тиражних регіональних газет України за останні шість років змінила чотирьох редакторів.

Німецький колега Й. К., який також працював у провінційній газеті і вряди-годи навідував Полтаву, одного разу сказав: “Я знаю, що нашому обербургомістрові часто не подобалися мої запитання й коментарі до місцевих подій. Це було видно, я це відчував. Але щоб він дозволив собі якийсь тиск на мене, взагалі – на газету, – це неможливо! Я виконував свої обов’язки”.

У нас поки що все не так. Ми живемо в перехідний період, у нас – гібридне суспільство: наполовину комунофеодальне – наполовину дикокапіталістичне. І те, наскільки швидко ми виборсаємося з нього, залежить і від журналістів. Особливо провінційних. Бо вони інформують основну масу населення, вони висвітлюють перебіг місцевих справ. Журналісти за своєю фаховою природою відкриті для нових ідей, зацікавлені працювати згідно із законом. Так просто легше! Але в них є ще один обов’язок – громадянський, гуманітарний: просвічувати людей, учити їх відрізняти об’єктивну інформацію від локшини для простацьких вух. І що більше наше суспільство стане інформаційним, то більше шансів, що ми почнемо нарешті обирати в проводирі не “патологічних”, а компетентних.

